

INTERNETDA O‘ZBEK VA INGLIZ TILLARIDAGI MULOQOTNI KONSEPTUAL METAFORASINI O‘RGANISH VA KORPUS YARATISH.

Abdullayeva Xosiyat Erkinboy qizi

xosiyat.2211@mail.ru

Sobirov Og‘abek Ollayor o‘g‘li

sobirovogabek0409@gmail.com

UrDU Axborot texnologiyalari kafedrası magistrantlari

Abdullayeva Farog‘at Erkinboy qizi

farogat1611@gmail.com

Xonqa tumani 11-son umumta’lim maktabi o‘qituvchisi

Annotatsiya. O‘zbek va ingliz tillarida internet makonida qo‘llanilishini ifodalovchi metaforalarni taqqoslash shuni ko‘rsatadiki, insonning internet makonidagi turli muloqotlarining (chatlar va ularning turlari (IRC, veb-chatlar, Skypecast va boshqalar), konferensiyalar, ICQ, tematik forumlar, Internet kundaliklari, onlayn jamoalar, ijtimoiy tarmoqlar va boshqalar) metaforik belgilarida ko‘p narsa namoyon bo‘ldi. Metaforalarni solishtirishning amaliy natijasi (shuningdek, ma’lumotlarni qayta ishlash vositalaridan biri) nafaqat metaforalarning semantikasini aks ettiruvchi, balki sinonimlar va ekvivalentlarni qidiradigan, shuningdek metaforalarni saralash imkonini beradigan elektron ikki tilli lug‘atni yaratish edi.

Kalit so‘zlar: *metafora, lingvistika, chat, forum, ICQ*

Annotation. A comparison of metaphors in Uzbek and English for the use of the Internet shows that different types of human communication in the Internet (chats and their types (IRC, web chats, Skypecast, etc.), conferences, ICQ, thematic forums, Internet diaries, online communities, social networks, metaphorical signs and etc. The practical result of comparing metaphors (as well as one of the means of data processing) was to create an electronic bilingual dictionary that not only reflected the semantics of metaphors, but also searched for synonyms and equivalents, as well as sorting metaphors.

Keywords: *metaphor, linguistics, chat, forum, ICQ*

Аннотация. Сравнение метафор на узбекском и английском языках для использования в Интернете показывает, что разные виды человеческого общения в Интернете (чаты и их виды (IRC, веб-чаты, Skypecast и др.), конференции, ICQ, тематические форумы, интернет-дневники, интернет-сообщества, социальные сети, метафорические знаки др. Практическим результатом сопоставления метафор (а также одного из средств обработки данных) стало создание электронного двуязычного словаря, который не

только отражал семантику метафор, но и осуществлял поиск синонимов и эквивалентов, а также сортировку метафор.

Ключевые слова: *метафора, лингвистика, чат, форум, ICQ.*

Kirish. Bugungi kunga kelib, elektron aloqaning xususiyatlari, bizning fikrimizcha, yetarlicha chuqur o'rganilmagan, bu birinchi navbatda Internet orqali vositachi aloqa sohasining so'nggi rivojlanishi bilan bog'liq. Ko'proq psixo yoki sotsiolingvistik yondashuv nuqtai nazaridan elektron aloqaning ma'lum turlari o'rganiladi: chatlar, forumlar, tarmoq konferentsiyalari. Nazariy ishlanmalar bir qator dissertatsiyalarda yoki alohida maqolalarda, ko'pincha faqat elektron shaklda mavjud. Bugungi kunda Internet insoniyat bilgan eng ulkan ma'lumot manbai ekanligi shubhasiz haqiqatdir. Ammo uning imkoniyatlari, ya'ni foydalanuvchilar o'rtasidagi uzoq va qisqa masofalardagi aloqaning samaradorligi, tezligi va mavjudligi Internetdan foydalanish imkoniyatini yanada oshiradi.

Inson lingvistik etnografik tomonlari umumiy ingliz va o'zbek tilidagi metaforalarini solishtirganda bir qator umumiylikka ega ekani aniqlandi.

Oldin metafora nima ekanini bilib olsak.

Metafora - bu bir tushunchaning ma'nosini boshqasiga ko'chirgan, ikkalasi o'rtasida o'xshashlikni o'rnatadigan adabiy figuradir. Ko'chimlarning metafora, metonimiya, sinekdoxa kabi bir necha turlari bilan farqlanadi. Biz shu ko'chimlarni ichidan metafora haqida gaplashamiz.

Metaforani boshqacha qilib aytganda matnni yanada jonli va hissiyotli qilish imkonini beruvchi adabiy texnika. Bu bir ob'ekt yoki harakatning xususiyatlarini boshqasiga o'tkazishdan iborat. Metafora narsa yoki tushunchalar o'rtasidagi o'xshashlik asosida nom(so'z)ning ko'chishidir. Masalan qozonni qulog'i birikmasidagi quloq so'zining ma'nosi metaforik ma'no, chunki u odamning qulog'iga o'xshashligi asosida yuzaga kelgan. Lekin ayni so'zning bu ma'nosi tilda doimiy metaforaga aylangan, ya'ni turg'unlashib, mazkur tushunchaning nomiga aylangan.

Metafora qanchalik yangi, kutilmagan bo'lsa, shunchalik ifodali bo'ladi. Mohir so'z ustalari o'z asarlarida so'zning metaforik ma'noda qo'llash orqali ifodali, obrazli nutqning go'zal namunalarini yaratadilar. Quyidagi misolda buni ko'rish mumkin:

Manqlayi tirishar zinapoyaning

Panjara kuylaydi misoli chiltor

Terlab ketganini ko'rsang oynani

Hamma narsa seni kutar intizor

Ajratib ko'rsatilgan so'zlar metaforik ma'noda qo'llangan.

Zero, qo'l tilladan, yurak kuymaydi, nervlar po'latdan bo'lmaydi. Bu ta'riflarning barchasi majoziy ma'noda qo'llaniladi va biz bu misollar nima haqida gapirayotganini juda yaxshi tushunamiz:

oltin qo'llar - ular qilgan hamma narsa yaxshi bo'ladi, demak u qimmatlidir;

olovli yurak - sevishga, kuchli his-tuyg'ularni boshdan kechirishga qodir;

po'lat nervlari - hatto ekstremal sharoitlarda ham xotirjamlik va ehtiyotkorlik.

Metaforalar tilimizni boyitadi. Ko'pchilik esa ularni o'zlari bilmagan holda nutqda ishlatishadi. Masalan, turli hayvonlarning fazilatleri odamlarga tegishli bo'lganda: Inson haqida “sherga o'xshaydi” deganda uning jasorati nazarda tutiladi. Va biz "ayiq" ni eslaganimizda, bu erda, ehtimol, o'lchamlar haqida gapiramiz. Xo'sh, "eshak", "qo'chqor" va hatto "tovuq" ahmoqlikni juda aniq tavsiflaydi.

Tanish maqollarda juda ko'p metafora mavjud:

"suvlar chuqur oqadi"

"har bir barrelda vilka bor"

"Mening kulbam chetida"

Aytgancha, olimlar metafora miyaning ijodiy qismini faollashtirishini uzoq vaqtdan beri isbotlagan. Nutqida bunday usullarni qo'llagan kishi esa tinglashga ko'proq moyil bo'ladi.

O'zbek va ingliz tillarida internet makonida qo'llanilishini ifodalovchi metaforalarni taqqoslash shuni ko'rsatadiki, insonning internet makonidagi turli muloqotlarining (chatlar va ularning turlari (IRC, veb-chatlar, Skypecast va boshqalar), konferensiyalar, ICQ, tematik forumlar, Internet kundaliklari, onlayn jamoalar, ijtimoiy tarmoqlar va boshqalar) metaforik belgilarida ko'p narsa namoyon bo'ldi. Metaforalarni solishtirishning amaliy natijasi (shuningdek, ma'lumotlarni qayta ishlash vositalaridan biri) nafaqat metaforalarning semantikasini aks ettiruvchi, balki sinonimlar va ekvivalentlarni qidiradigan, shuningdek metaforalarni saralash imkonini beradigan elektron ikki tilli lug'atni yaratish edi. Adabiy tilning zamonaviy lug'atlari hamda badiiy-publisistik matnlar tanlovi asosida yaratilgan lug'at zamonaviy leksikologiyaning dolzarb muammolari, metaforik modellar tipologiyasi, nazariy va amaliy leksikografiyaning dolzarb masalalarini hal etishda ham, til saviyasini oshirishda ham qo'l keladi.

Lug'atning umumiy xususiyatlari

"Inson internet makonida qo'llaniladigan metaforalarning ikki tilli lug'ati" – Internet makonida qo'llaniladigan metaforalar solishtirilib ikki tildagi lug'at yaratildi. O'zbek elektron ikki tilli metafora lug'atida internet makonidan foydalanuvchi har bir insonning ichki dunyosi metaforalarini tahlil qilish va tizimlashtirish natijalarini aks ettiruvchi elektron resurs.

Elektron lug'at tarkibi quyidagilardan tashkil topgan:

- Foydalanuvchiga yo'riqnoma;
- Lug'atning qisqacha izohi;
- Test tizimidagi topshiriqlar;
- Lug'atning MB (ma'lumotlar bazasi) ya'ni elektron lug'at;
- Qidiruv maydonchasi;
- Qidiruv tugmachasi.

Bu ma'lumotlar bazasi har bir foydalanuvchiga juda keng miqyosdagi imkoniyatlarni yaratib beradi. Undan metaforalar ro'yhatini ko'rish hamda ko'chirish imkoniyati mavjud. O'zbek tilidagi metaforalar ingliz tilida ham ishlatiladigan bo'lsa tarjimasi bilan, ishlatilmasa faqatgina izohi bilan chiqadi va aksincha ingliz tilidagi metaforalar o'zbek tilida ham ishlatiladigan bo'lsa tarjimasi bilan, ishlatilmasa faqatgina izohi bilan chiqadi. Tanlangan mavzuni dolzarbligi shundaki, yuqorida aytib o'tganimizdek metaforalar ko'chirmalardan tashkil topgan. Bundan ko'rinadiki, o'zbek tilidagi metaforani online tarjima qilmoqchi bo'lsak umuman ma'noga ega bo'lmagan gapni chiqarib beradi va aksincha ingliz tilida biror bir metaforani tarjima qilmoqchi bo'lsak ham huddi shunday bo'ladi. Bu muammolarni bartaraf qilish maqsadida ushbu elektron lug'at yaratilmoqda. Elektron lug'atda o'zbek va ingliz tilidagi metaforalar alfabit tartibida tartiblangan. Biror bir metaforani qidiruv maydonchasiga yozib qidiruv tugmachasini bosganimizdan keyin shu yozilgan metafora bilan bog'liq bo'lgan bazadagi barcha metaforalarni chiqarib beradi.

Elektron lug'atning asosiy reestri 1285 metafora, 632 o'zbek metafora (490 odatiy va 142 potentsial lingvistik metafora) va 653 ingliz metafora (548 va 105 mos ravishda) iborat.

Ma'lumotlarni tizimlashtirish uchun Microsoft Office Access 2003 DBMSda ma'lumotlar bazasi yaratilgan bo'lib, u lug'atning vazifalariga mos keladi va uni deyarli har bir shaxsiy kompyuter foydalanuvchisiga taqdim etadi. Bu esa qo'shimcha dasturlarni o'rnatish zaruratini yo'q qiladi. Hozirda lug'at uchun faqat ozbekcha interfeys ishlab chiqilgan, ammo tez orada inglizcha interfeys yaratish, shuningdek, rus tilidan metaforalarni qo'shish rejalashtirilgan. Bu esa ushbu resurs doirasini sezilarli darajada kengaytiradi.

Xulosa qilib aytganda, elektron ushbu lug'at foydalanuvchilarning o'zbek va ingliz tilidagi metafora lug'ati - vositalarni to'liq aks ettirishga imkon beradi. Ichki dunyoning metaforik tasviri o'zbek va ingliz tillarida shaxs, sinonim va ekvivalent

munosabatlarni aniqlash, shuningdek, saralash va qidirish foydalanuvchi so'roviga ko'ra metaforalar kelib chiqadi. Bazada ro'yhatdan birma-bir kerakli ibora yoki so'z birikmalarini tizim yuqorisida joylashgan qiduruv bo'limiga kerakli ibora yoki so'z birikmasini yozish orqali o'zbek va ingliz tillaridagi ibora yoki so'z birikmasi ma'nolari bilan birgalikda kelib chiqadi.

Adabiyotlar:

1. “Hozirgi o'zbek adabiy tili” Yormat Tojiyev, Hakimjon Shamsiddinov, Ravshanxo'ja Rasulov. Toshkent 2005
2. “Hozirgi o'zbek tili” H.Shamsiddinov, R.Yunusov Toshkent 2009
3. “Kognitiv lingvistikada metafora va buddizm”. Haydarova Umidaxon. UzACADEMIA Ilmiy-uslubiy jurnal. ISSN(E) – 2181 – 1334. VOL1, ISSUE 3, September 2020. 44-bet
- 4.<https://ktonanovenkogo.ru/voprosy-i-otvety/metafora-chto-ehto-takoe-primery.html>